

הרב נחמיה נשר

מעמדו ההלכתי של עובר הנולד בהפריית מבחנה מתרומת ביצית מגויה¹

ראשי פרקים:

- א. מבוא
- ב. השיטות השונות בייחוסו של עובר הנולד מתרומת ביצית
- ג. חובת הגרות וההיתר לכהן
- ד. דיני הייחוס נקבעים על פי כללי התורה
- ה. ההוכחה מיבמות שהייחוס אחר האם היולדת
- ו. חובת גרות והיתר לכהן בעובר מבחנה מתרומת ביצית של גויה
- ז. עובר במעי זרה הוא בחזקת זר
- ח. עובר במעי יהודיה נעשה יהודי
- ט. שאר דיני הייחוס אינם משתנים
- י. ייחוסו של עובר מבחנה מתרומת ביצית
- יא. חובת גרות בעובר שנולד מביצית של גויה
- יב. אופני הגרות והאיסור לכהן

א. מבוא

ההלכה בסוגיה חדשה זו, שלא נדונה בקדמונים, לא התבררה די הצורך וישנן ראיות לכאן ולכאן.

לדעתי, בנושאים אלו מוטב לברר את ההלכה ולהכריע באופן ברור. היות ומדובר בהליכים רפואיים כמעט שגרתיים, וזוגות רבים חשוכי ילדים מנסים כל דרך אפשרית להיפקד ולהביא ילדים לעולם, משאלה טבעית החקוקה בנפש האדם, שהיא הרצון לזכות להמשכיות ושארית בעולם.

לפי מה ששמעתי מיודעי דבר, נושא ההפריה החוץ גופית הוא רק קצה הקרחון באפשרויות הרבות שעולם הרפואה מציע, וככל שחולפות השנים, נוצרות אפשרויות שלא יאמנו, הנראות ממבט ראשון דמיוניות לגמרי.

1. במקרים של אי פוריות האישה עקב סיבות מסוימות, ניתן מבחינה רפואית להפרות ביצית של אישה אחרת עם תאי הזרע של הבעל, ולהשתיל את הביצית המופרית ברחמה של האישה העקרה. לאחר קליטת הביצית המופרית ברחם האישה הנתרמת, ממשיך תהליך ההיריון והלידה באופן רגיל, כמו אצל כל אישה. המקורות לתרומת ביצית יכולים להיות מנשים שעוברות בעצמן טיפולי פוריות, ואשר מוכנות לתרום חלק מהביציות לנשים אחרות, או נשים מתנדבות המסכימות לתרום ביצית למטרות תרומה, ללא כל סיבה אחרת. מבחינה רפואית, הנשים התורמות יכולות להיות יהודיות או לא יהודיות, נשואות או פנויות. מבחינה הלכתית יש דיון על העדפות שונות בין אפשרויות אלה. [המקורות לשיטות השונות וכן ההסבר הטכני נלקחו מספר פוע"ה ח"ב, ותשוב"ח למכון הנ"ל שהעבירו לי חומר מפורט מאד בנידון].

שומה עלינו, אנשי ההלכה היושבים על מדין, לברר מה דעת התורה והכרעת ההלכה, כי השאלות החמורות בנושאי ייחוס, יעלו גם יעלו במוקדם או במאוחר, ועל כן יפה שעה אחת קודם.

ב. השיטות השונות בייחוסו של עובר הנולד מתרומת ביצית

כפי שכתב פרופ' אברהם שטינברג (אנציקלופדיה הלכתית רפואית, כרך ב, "הפריה חוץ-גופית", עמ' 860), רבים מן הפוסקים הדנים בשאלה זו סבורים, שהאם הפונדקאית [האם היולדת] היא האם ההלכתית לכל דבר. ביניהם: הגרי"ש אלישיב זצ"ל (מובא בשמו בנשמת אברהם מהדו"ב אה"ע סי' א ס"ו ס"ק ו אות 11, עמ' לג)², הגר"מ אליהו זצ"ל (נמסר בשמו ממכון פוע"ה), הגר"נ גולדברג שליט"א כפי שעולה ממאמרו (תחומין ה' (תשמ"ד), "ייחוס אמהות בהשתלת עובר ברחם של אחרת", עמ' 248 ו-269), הגר"מ שפראן שליט"א (קובץ עטרת שלמה ח"ה, עמ' עד), הגר"מ שטרנבוך שליט"א (תשובות והנהגות אבהע"ז ח"ב סי' תרפט), ועוד. לפי שיטה זו מותר הולד בקרובי תורמת הביצית, ואסור בקרובי היולדת-הפונדקאית.

אולם רבים גם הפוסקים ההולכים אחר בעלת הביצית. ולדעתם, האם הגנטית, דהיינו תורמת הביצית, היא האם ההלכתית לכל דבר. כך הובא בשם הרב שלמה משה עמאר במכתב לפרופ' ריצ'רד חיים גראזי, מיום ב' באייר תשס"ט, מובא באסיא פז-פח, סיון תש"ע, עמ' 101 (והבהרה נוספת לכך שם בעמ' 102), וכתב שכך גם דעת הרב עובדיה יוסף³ והרב יעקב ניסן רוזנטל. הרב מאיר ברנסדורפר, 'בענין התרומת ביצית זרה ודין ייחוס הולד', 'ישורון כא (תשס"ט) עמ' תקנז-תקסד. הרב חנוך ארנטרובי, במכתב לרב מנחם בורשטין. הרב אביגדור נבנצל, מכתב בתשובה לשאלת הרב מנחם בורשטין, סיון תשס"ח. הרב יצחק ברנר, קונטרס 'לא תהא כהנת כפונדקית'.

כך העיד הרב אברהם שרמן [במאמרו 'ייחוסם של נולדים מהפריה חוץ גופית מתורמת זרה', 'ישורון', שם, עמ' תקמג-תקמה] בדעת הרב יוסף שלום אלישיב, אשר נכתבה בשמו על ידי הרב אברהם שרמן והוסיף הרב שרמן, שכיוון שאין בניהול מקורות קדמונים מפורשים, צריך גיור לחומרא גם במקרה של ביצית מאישה יהודייה ופונדקאית גויה.

2. ראה להלן שהעידו משמו שדעתו היא שהולכים אחר בעלת הביצית. וראה בספר **רפואה מציאות והלכה** של הרב ד"ר מרדכי הלפרין (סי' כד עמ' 294) שנתבארה דעתו של הגרי"ש אלישיב על כל השינויים שהתפרסמו בשמו. וציין הרב הלפרין שם, שבשנת תש"ן שמע מהרב חיים וואלקין שליט"א בשם מרן הגרי"ש, שהיולדת היא אמו של התינוק, והביצית הנתרמת היא כעין 'חומר סינטטי'. אמנם, אחר כך חזר בו ונקט כדעת הסוברים שבעלת הביצית היא האם, ובשנותיו האחרונות חזר לפקפק בזה והכריע שיש לילך לחומרא לשני הצדדים וכפי שהביא הגר"א שרמן בשמו.

3. ראה להלן שכך כתב בשמו בנו הראשון לציון בספרו 'שו"ת הראשון לציון'.

והגרש"ז אויערבאך זצ"ל סובר שאין ראיות ברורות להוכיח מי האם, ועל כן מספק ולחומרא שתי הנשים הם אמהותיו. לכן צריך להחמיר בשתי האמהות בעניינים הנוגעים לדיני תורה, כגון גירות, ויש לאסור עליו בקרובי שתיהן (נשמת אברהם שם, עמ' לה). מביאים בשם הגר"ש אלישיב זצ"ל שחזר בו ונשאר בספק מי היא האם הקובעת (עי' חוברת אסיא, פז-פח (סיון תש"ע), עמ' 100-102, "דיני יוחסין כשהאם הפונדקאית נוכריה – שו"ת", פרופ' גראזי והגר"ש עמאר שליט"א, אך עיי"ש הערת העורך בעמ' 100).

גם הגר"מ שטרנבוך שליט"א כתב בסוף דבריו שאע"פ שלדעתו יש ללכת אחר האם הפונדקאית, בכל זאת אם הביצית היא מגויה יש לגייר את הולד. גם הגר"א כלאב שליט"א (בתחומין ח"ה, עמ' 260, "מיהי אמו של ילוד, ההורה או היולדת") מסיק שמביצית של גויה צריך לגייר את הולד.

הגר"ז גולדברג שליט"א, בשו"ת של חברי הועדה לאישור הסכמים לנשיאת עוברים (חוברת אסיא סה-סו, 1999, עמ' 49-45) המליץ:

באופן מעשי, צריך להתייחס לשתי האימהות (הגנטית והיולדת) לפחות כספק אימהות לגבי דיני יוחסין וגילוי עריות. אחרת עלול להיפגע מאד מעמדו של הילד. באופן מעשי גם אם נסבור יחד עם עוד מאה רבנים שהאם היולדת היא האם המשפטית, ורב אחד או מספר קטן של רבנים יחשבו אחרת, הילד יינזק.

[במאמר מוסגר: בנוגע לדעתם של שני גדולי ומאורי ההלכה בדור האחרון, הרב עובדיה יוסף זצוק"ל והרב אלישיב זצוק"ל, ישנן דעות לכאן ולכאן, כמו גם עדויות שונות על דעתם, והרוצה לעמוד על שורש הדברים, בדעתו של מרן הגר"ש אלישיב, יעיין בספר רפואה, מציאות והלכה סימן כד, פרק יח – הכרעת הפוסקים, ובפירוט בהערה 12 עמ' 294 שם. ובנוגע לדעתו של מרן הגר"ע יוסף ראה, בדברי הרב אריה כץ, יחוס הוולד בתרומת ביציות, אסיא צט-ק, 101-108. ועוד בדברי הרב אריה כץ, ייחוס הוולד בתרומת ביצית – השלמה לדיון על שיטת הגר"ע יוסף. אסיא קא-קב 85-86].

ג. חובת הגרות וההיתר לכהן

לאור האמור עד עתה, נמצא שתינוק שנולד מהפריית מבחנה כאשר תורמת הביצית היא גויה, ישנו חבל פוסקים גדול, ובראשם גדולי ומאורי ההלכה בדור האחרון, הראשון לציון הרב עובדיה יוסף זצ"ל, והגר"ש אלישיב זצ"ל, סבורים שדינו כגוי, לפחות לחומרא.

במאמר זה באתי לברר האם אכן תינוק זה צריך גירות, וממילא בהשלכה ישירה, יש לדון בבת שנולדה בדרך זו, האם דינה כגיורת האסורה לכהן.

שתי סיבות הביאוני לדון בשאלה כבדת משקל זו, ושתייהן נובעות ממצאות מסויימת, וכדלהלן:

שנים רבות לא הוסדר ענין תרומת הביציות בחוק, ואולם, בשנת תש"ע חוקק חוק מסודר בנושא, המכונה: **חוק תרומת ביציות, תש"ע-2010**. החוק קובע זכאות לתרומת ביצית לתושבת ישראל בגילאים 18-54 שאינה מסוגלת להתעבר מביציות שלה עקב בעיה רפואית. לפי החוק, תרומת הביצית צריכה להיות בגילאים 21-35; בת דתה של האישה הנתרמת; ללא קרבה משפחתית לאישה או לאבי היילוד; ושלא תהיה נשואה. ועדת חריגים יכולה לאשר חריגות מכללים אלו על פי התנאים שנוסחו בחוק [בנוסף, החוק נותן פיצוי כספי לתורמת הביציות].

אולם, למרות שהנושא הוסדר בחקיקה, נכון להיום רוב מוחלט של תרומות הביציות לנשים ישראליות מתבצע מביציות שהופרו בחו"ל על ידי תורמת לא יהודייה, ורק מיעוט קטן של המקרים מתבצע בארץ על פי חוק תרומות ביציות החדש.

המצאות אם כן היא, שבפועל, למרות החקיקה וקידום הנושא, רובן המוחלט של התרומות מגיעות מחו"ל, ברוב מוחץ של המקרים מדובר בתורמת גויה.

מצאות זו גורמת לבעיה כפולה. לפי הדעות הסוברות שעובר זה דינו כגוי, אם כן הבת הנולדת אסורה לכהן. בנוסף, היות וההפריה מתבצעת בחו"ל, במקרים רבים אין תיעוד ורישום של תורמת הביצית ומן הסתם ברוב המקרים אין מידע מהימן על התהליך. כך נוצר מצב שהבת מוחזקת כבתם הרגילה של בני הזוג, ובבוא היום נישאת לכהן כישראלית רגילה.

כל האמור הוא במקרה שאכן הבת עברה תהליך גיור. ואולם, בפנינו ניצבת בעיה חמורה הרבה יותר. במקרים שבני הזוג לא עברו את התהליך אצל גוף המפקח מבחינה הלכתית על התהליך, הרי לפי הדעות הללו הילד הוא גוי, ובשום שלב לא עבר תהליך גיור, בשל חוסר הידיעה של הוריו על הצורך בגירות, ונמצא שמי שמוחזק ליהודי הינו גוי גמור! וזו מציאות בעייתית מאד, של כניסת גויים בכרם בית ישראל. מה עוד, שללא הכרה חד משמעית אנו דנים את הילדים הללו לחיי ספק ולחוסר וודאות על מעמדם, מצב שאינו רצוי וראוי כלל.

ד. דיני הייחוס נקבעים על פי כללי התורה

לאור האמור, מצאתי לנכון לדון האם בנושא הצורך בגירות יש מקום לדון ולשקול, וכדלהלן:

תחילה יש להקדים, שדבר פשוט הוא שדיני הייחוס מצד ההלכה אינם נקבעים באופן בלעדי על פי התורשה הגנטית אלא על פי כללי ההלכה, ועל כן, למרות שמבחינה גנטית התכונות נקבעות על פי התורשה הטבעית, מבחינת כלל היוחסין הדבר הקובע הוא כללי ההלכה. לאור זה יש לדון מה הדבר הקובע את יחס העובר לאם, האם שעת ההריון או שעת הלידה. ובוה יש נפקא מינה לנידון דידן, כי אם שעת ההריון היא הקובעת אם כן העובר מתייחס לבעלת הביצית, ואם שעת הלידה היא הקובעת אם כן העובר יתייחס לאמו היולדת.

ה. ההוכחה מיבמות שהייחוס אחר האם היולדת

יסוד הדברים להוכחת השיטה שהאם היולדת היא עיקר הייחוס, הוא מהסוגיא ביבמות (צו:): שני אחים תאומים גרים וכן משוחררים לא חולצין ולא מייבמין ואין חייבין משום אשת אח, היתה הורתן שלא בקדושה ולידתן בקדושה לא חולצין ולא מייבמין אבל חייבין משום אשת אח.

מדברי הגמרא לכאורה מוכח כדעת הסוברים שהייחוס של הוולד הולך אחר האם היולדת, ולא אחר האם הגנטית, שהרי עובר זה בעודו במעי אמו חשוב כקטן שנולד, ואילו היה מתגייר לאחר לידתו, לא היה מתייחס אחר אמו מטעם זה, ולפיכך, גם עתה, מה שנוצר מביצית של אמו שהתגיירה, אינו סיבה לייחוס אחריה, והטעם שחייב משום אשת אח כלפי אחיו התאום, הוא בגלל הלידה⁴.

מוכח אם כן שייחוס הוולד אחרי אמו נקבע בלידה, ואינו נקבע לפי בעלת הביצית.

אכן, הבית יעקב בכתובות (יא. על תוד"ה מטבילין) כתב, שלמאן דאמר עובר ירך אמו, מועילה גרות של גר עובר [בטבילת אמו] מדאורייתא, ואולם למאן דאמר עובר לאו ירך אמו, אין מועילה גרותו אלא מדרבנן, כיון שהיא מועילה מדין זכין, ומדאורייתא אין זכיה לקטן. לדברי הבית יעקב, להלכה שעובר לאו ירך אמו, אם כן גם הלידה אינה קובעת ייחוס לאם על עובריה, ועל כן, הגם שנולד לאם יהודיה, אינו מתייחס אחריה. לשיטתו אין כל הוכחה מסוגיא זו לנידון דידן.

אמנם, רבי עקיבא איגר (דרוש וחדוש כתובות יא ע"א) נקט שמעשה הגרות של האם מועיל לעובר מדאורייתא, ולמרות זאת הוא מתייחס אחר אמו, כיון שנולד לאם יהודיה. לדבריו ודאי שיש להוכיח מסוגיא זו, שהייחוס אחר האם נובע מחמת הלידה.

4. ראה בספרי **רפואה מציאות והלכה**, סימן כד, פרק טו: דחיית ההוכחה ממעוברת שנתגיירה" (עמ' 293-294). -- העורך.

ו. חובת גרות והיתר לכהן בעובר מבחנה מתרומת ביצית של גויה

עובר במעי זרה – זר הוא

כאמור, היות וסוגיא זו הינה חדשנית מאד, ולא מצינו בש"ס ובפוסקים דוגמתה, על כן יש להוכיח ממה שמצינו כעין זה ובאופן אחר, ולדמות מילתא למילתא, ועל כן אנא זעירא דמן חברייא, אבוא בזה אל הקדש ואנסה להוכיח את דינו של עובר זה. בדברי לא אכנס לשאלות של בעלות על הביצית, קיום מצוות פריה ורביה, ירושה ואיסור ערוה וכל הנידונים החמורים מעין אלו.

דברי אמורים אך ורק ביחס לשתי שאלות שהאחת משליכה על השניה: לשיטות הפוסקים שייחוסו של העובר נקבע על פי בעלת הביצית, ובאופן המצוי מאד, שאשה שאינה יכולה להתעבר מקבלת תרומת ביצית, וכפי שהובא לעיל, עדיין, למרות החקיקה בנושא, בפועל רוב תרומות הביציות מגיעות מחו"ל, ומשל גויות. האם לפי השיטה האמורה אכן הוולד צריך גיור, ואם בת היא, האם תיאסר לכהן כדין גיורת? אלו השאלות החמורות שאבוא לדון בהם להלן:

במשנה ביבמות (זו). שנינו:

בת ישראל שניסת לכהן ומת, והניחה מעוברת – לא יאכלו עבדיה בתרומה מפני חלקו של עובר, שהעובר פוסל ואינו מאכיל, דברי ר' יוסי. אמרו לו: מאחר שהעדת לנו על בת ישראל לכהן, אף בת כהן לכהן ומת, והניחה מעוברת – לא יאכלו עבדיה בתרומה מפני חלקו של עובר.

והגמרא הסתפקה בטעמו של רבי יוסי הסובר שלא יאכלו עבדיה בתרומה, וז"ל:

איבעיא להו טעמא דרבי יוסי, משום דקסבר עובר במעי זרה זר הוא, או דלמא ילוד מאכיל, שאינו ילוד אינו מאכיל, למאי נפקא מינה, לעובר במעי כהנת, מאי, אמר רבה: היינו טעמא דרבי יוסי, דקסבר: עובר במעי זרה – זר הוא; רב יוסף אמר: ילוד מאכיל, שאין ילוד אינו מאכיל. מיתיבי, אמרו לו לר' יוסי: מאחר שהעדת לנו על בת ישראל לכהן, בת כהן לכהן מהו, אמר להם: זו שמעתי, וזו לא שמעתי; אי אמרת בשלמא עובר במעי זרה זר הוא, היינו דקא"ל זו שמעתי וזו לא שמעתי, אלא אי אמרת ילוד מאכיל, שאין ילוד אין מאכיל, מאי זו שמעתי וזו לא שמעתי, איהי היא! קשיא.

מסקנת הגמרא אם כן, שהטעם העיקרי בדברי רבי יוסי הוא שעובר במעי זרה חשוב כזר, ועל כן אין העבדים אוכלים בתרומה כעבדי כהן, היות ואדונם [העובר] אינו כהן אלא זר.

כך נפסק גם בטור (יו"ד סי' שלא) וז"ל:

בת ישראל שנשאת לכהן ומת ויש לה זרע ממנו ואינה מעוברת, היא והעבדים אוכלין בין של מלוג בין של צאן וברזל. הניחה מעוברת ואין לה זרע ממנו, לא היא ולא העבדים אוכלין עד שתלד, ואם היא מעוברת וגם יש לה זרע, אם יש כהן זכר תאכל היא וכל העבדים, ואם כולן נקבות, היא ועבדי מלוג יאכלו ועבדי צאן ברזל לא יאכלו. ובת כהן שנשאת לכהן ומת והניחה מעוברת, תאכל היא וכל העבדים אפילו קודם שתלד.

וכתב הפרישה (אות עח) שהטור פסק את הטעם שעובר במעי זרה חשוב כזר, ועל כן בבית כהן תאכל היא והעבדים מכח העובר, כיון שחשוב ככהן.

למדנו מדברי הגמרא הללו שני יסודות חשובים

(א) גם עובר שנוצר מזרע כהן, אף שייחוסו הוא לאביו הכהן, כאשר הוא נמצא במעי אמו הרי הוא זר, וזאת משום שאמו זרה. נמצינו למדים שמעמדה של האם משפיע ישירות על מעמדה של בנה.⁵

(ב) ייחוס הכהונה אינו דבר קבוע שאינו משתנה, אלא יכול להתהפך מכהן לישראל ולהיפך. והיינו, שזה ברור שייחוס הבן אחר אביו או אחר אמו [לירושה ועריות ועוד], אינו משתנה אף פעם, ומרגע שנוצר מזרעו של אב זה, לעולם לא יפקע יחוסו ולא יתייחס לאחרים בשום אופן [אלא אם כן יתגייר, שאז חשוב כקטן שנולד, והוא אדם אחר לגמרי], לעומת זאת, מבואר בגמרא שעובר הנוצר מזרע כהן, כיון שנכנס לגופה של ישראלית זרה, נעשה כזר, לכל הפחות לזמן ההיריון, הרי שייחוס הכהונה יכול שישתנה ויתהפך, ומה שנעשה כהן בלידתו, זה משום שאחר שנולד חידשה התורה שבן הנולד מזרע אביו הכהן, נעשה כהן.

5. אמנם הקובץ **שיעורים** (ח"ב סי' מא) הסתפק האם דין זה של עובר במעי זרה זר הוא, נאמר גם למאן דאמר עובר לאו ירך אמו [שזו ההלכה], וכן משמע כבר מדברי **הרשב"ש** ביבמות שם (על רש"י ד"ה ואינו מאכיל), מכל מקום כבר כתב **החתם סופר** (ב"ב קמא: ד"ה פוסל) שמדברי רשב"ש שם מוכח שדין זה שעובר במעי זרה דינו כזר אינו דווקא למאן דאמר עובר ירך אמו, אלא אף למאן דאמר עובר לאו ירך אמו אינו מאכיל.

ז. עובר במעי זרה הוא בחזקת זר

ואם לחשך אדם לומר שלא כדברי, אלא רק לזמן ההריון הינו כזר, מטעם זה או אחר, ומיד כשנולד חוזר לכהונתו, זה אינו, ואוכיח דברי בבירור:

בעל קצות החושן בספרו שב שמעתתא (שמעתתא ו' פט"ז) כתב על פי דברי הגמרא הללו, שעובר הנולד מזרה שנישאה לכהן, **גם לאחר הלידה עורנו בחזקת זר, היות וקודם הלידה דינו היה כזר, ואנו באים עתה להוציאו מחזקתו.**

ז"ל השמעתתא בדבריו האמורים:

"ונראה לפי מה שכתבו תוספות בכורות ריש פרק הלוקח, ובפרק קמא דחולין דף י"א ד"ה לרבי מאיר דחייש למיעוטא וז"ל, מדקאמר לרבי מאיר ולא קאמר היכי אכלינן בישראל משמע דלא קיימא לן כר' מאיר דחייש למיעוטא, וקשה דבפרק הלוקח פסק ר' יוחנן כרשב"ג דאמר הלוקח בהמה מניקה מן הנכרי פטורה מן הבכורה כשבנה כרוך אחריה דלא מרחמא אלא אם כן ילדה ולא מיפטר מטעם רוב בהמות אינן חולבות אלא אם כן יולדות אלמא חיישינן למיעוטא אף על גב דליכא חזקה בהדי מיעוטא דאי אמרת אוקי הפרה בחזקת שלא ילדה אדרבה העמד ולד בחזקת שאינו קדוש בבכורה שהיה חולין במעי אמו עכ"ל, ובפרק אלמנה לכה"ג ביבמות דף ס"ז גבי בת ישראל שניסת לכהן ומת והניחה מעוברת לא יאכלו עבדיה בתרומה מפני חלקו של עובר, ואמרינן בגמרא משום דסבירא ליה עובר במעי זרה זר הוא, ועיין שם ברי"ף ורא"ש דפסקו להלכה כן, ואפילו חכמים דפליגי נמי מודו דעובר במעי זרה זר הוא, אלא דסבירא ליה לחכמים עובר לאו בר ירושה הוא ע"ש.

ואם כן ניחא דלא מהני חזקת האם לינאי אף על גב דבעלמא מהני חזקת האם לבת, היינו משום דכיון דאית לה לאם חזקת כשרות, מכריח חזקה זו נמי לספיקא דבת. אבל הכא, אדרבה, איכא חזקת זרות נגד חזקת האם, והוא, דכיון דבמעי אמו זר היה אוקי אחזקתיה דעדיין זר הוא, וכמו שכתבו תוספות לענין בכור דקדוש אחר שנולד⁶, וכיון דאיכא חזקה להיפוך, תו לא מהני

6. שכשיש חזקה נגד חזקה, שתי החזקות כמאן דליתא.

חזקת האם כיון דאיכא נמי חזקה להיפוך חזקת זרות, וכמו שכתבתי, ודוק.⁷

וישאל השואל, והלא אין זו חזקה, שהרי אינו זר, אלא רק בעודו במעי אמו דינו כזר, וכיצד ניתן לומר שהוא בחזקת זר.

מדברי השמעתתא אנו למדים, שעובדת היותו ברחם זרה, זו סיבה לעשותו זר לגמרי, וצריך הוכחה שיצא מחזקה זו. ואמנם לאחר שנולד ייהפך להיות כהן, אך זה מדין אחר, כיון שנולד לאב כהן, זה עצמו הופך אותו לכהן.

ובהסבר הדבר נראה לומר, שכיון שנמצא העובר במעי אמו הרי הוא חלק ממנה, ואף אם עובר לאו ירך אמו, עדיין הוא חלק מגופה, ועל ידי כך נהפך ייחוסו מכהן לזר, שהרי זרעו של הכהן קדוש בקדושת כהונה נכי אילו היתה אמו כהנת, היה העובר בקדושת כהונה כמבואר בגמרא שם], ונמצא **שעצם הימצאותו ברחם זרה הוא הסיבה להיותו זר.**

ח. עובר במעי יהודיה נעשה יהודי

ונראה לומר שכן הוא הדין בעובר שכבר נוצר מזרע אביו היהודי ומביצית של גויה, שאף שעתה דינו כגוי לפי השיטות שהכל הולך אחר בעלת הביצית [ויתירה מזו, בשלב הזה של ההפריה, קודם שיינתן ברחם אמו, הכל מודים שהוא גוי], מכל מקום, כאשר יינתן ברחמה של אשה יהודייה, **מכאן ואילך יהפוך להיות יהודי, שהרי העובר נעשה חלק מאמו ומקבל את מעמדה ההלכתי.**

[אמנם, כאן המקום לומר, שתהליך הפיכתו של העובר ליהודי אינו תהליך רגיל של גירות, ואם עד עתה ידוע היה כי הדרך להפוך גוי ליהודי היא על ידי גירות, עתה התחדשה לנו דרך נוספת, על ידי שיינתן הגוי-העובר ברחם אשה יהודיה, ומטעם זה נראה לומר שאם היא בת, לא תהיה אסורה לכהן כדין גירות, וכדלהלן].

אמנם הדברים מחודשים מאד, אך לענ"ד הם נסמכים על יסוד איתן, דברי הגמרא, פסק ההלכה לפי ביאור רבינו השמעתתא, כאמור.

7. בזה ביאר השמעתתא את דברי הגמרא בקדושין (סו.) בינאי המלך שמבואר ברש"י שם שכאשר יש תרי ותרי [שנים אוצרים שאמו נשבתה ופסולה לכהן ושנים אומרים לא נשבתה] אין להעמידו בחזקת אמו. וביאר השמעתתא, שכיון שעובר במעי זרה הוא זר [ואף חכמים מודים לרבי יוסי בזה, אלא שנחלקו וסברו שהעובר אינו בר ירושה. ועל כן לא תועיל חזקת כשרות של האם לינאי, אע"ג שבעלמא מועילה חזקת האם לבת, זה משום שכיון שיש לה לאם חזקת כשרות מועילה חזקה זו נמי לבת דבת אבל כאן, הרי ישנה חזקת זרות נגד חזקת האם שכיון שבמעי אמו היה זר, לכן לא מועילה חזקת האם, כיון שיש כנגדה חזקת זרות.

ט. שאר דיני הייחוס אינם משתנים

אכן, נראה שחידוש זה לא נאמר אלא בכהונה וגרות, היינו להפוך כהן לזר וגוי ליהודי באופן הזה. והטעם, היות והמעמד של ייחוס גוי וכן ייחוס כהונה, הינו מעמד היכול להשתנות כאמור, שהרי דין גירות יוכיח שמעמד האדם כגוי יכול להשתנות, ועל ידי תהליך הגיור הוא משנה את מעמדו מגוי ליהודי. וכן להיפך, שהרי ישראל הבא על הגויה, הוולד גוי, ועתה נתבונן ונראה, הלא זרעו של היהודי דינו כיהודי, וזהו ייחוסו, וכאשר בא על הגויה, הופך זרעו את דינו מיהודי לגוי! נמצא אם כן, שייחוס זה של יהודי וגוי, אינו ייחוס מוחלט, וניתן לשינוי במצבים מסוימים.

וודאי שלא נאמר כן לגבי שאר דיני ייחוס, כגון לגבי ירושה ועריות וכיו"ב, שאחר שנולד הוולד בייחוס מסוים, שוב לא ישתנה דינו לעולם, כי ייחוס זה לא נתון לשינויים לפי דין תורה, ואילו ייחוס היהודי והגוי כפי שראינו, נתון לשינויים לשני הצדדים.

אמנם, בייחוס הכהונה יכולים לחול שינויים, שכיון שנתבאר בגמרא ביבמות שהובאה לעיל, שעובר במעי זרה – זר הוא, וכפי שבאר השמעתא, שעתה חזקתו כישראל, אף שנוצר מזרעו של כהן, נמצא שייחוס הכהונה יכול להשתנות מכהן לישראל. וכן גם להיפך, שהרי כאשר נולד עובר זה, ניתן לו דין כהן כיון שאביו כהן, ואותו עובר שעד עתה היה בחזקת ישראל, משתנה דינו מישראל לכהן.

י. ייחוסו של עובר מבחנה מתרומת ביצית

ועתה נבוא לנידון דידן. עובר שנוצר בהפריית מבחנה כאשר אמו אינה בעלת הביצית אלא תורמת אחרת אשר היא גויה. וכאמור לעיל, לפי השיטות שהעובר מתייחס אחר האם היולדת, וודאי ייחשב העובר ליהודי גמור, כשם שהוא מתייחס אחר אמו לעניין עריות וכיו"ב, כי האם היולדת היא אמו הגמורה.

ואולם, יש שנקטו שדעת שני מאורי הדור האחרון, מרן הגר"ע יוסף זצוק"ל [על פי עדות בנו ממשיך דרכו רבינו הראשון לציון הרב יצחק יוסף שליט"א], וכן דעת מרן הגר"ש אלישיב זצוק"ל, לפי עדות הגר"א שרמן כדלהלן, ולדיעה זו, שניהם כאחד נקטו שייחוסו של הוולד הוא אחרי תורמת הביצית, ולדבריהם לכאורה במקרה של תורמת גויה, ייחשב העובר כגוי גמור, יצטרך גירות, ואם היא בת, תיאסר היא לכהן⁸.

8. אך ראה את המאמר המוסגר, סוף פרק ב, לעיל.

וז"ל הראשון לציון רבי יצחק יוסף שליט"א בספרו 'שו"ת הראשון לציון' (סימן ו):

הנה אנחנו תופסין עיקר לדינא וזה דעת מרן פוסק הדור, כי העובר שנולד לאישה יהודייה מביצית של גויה שהופרתה ברחמה והיהודייה היתה אם פונדקאית דין הולד כגוי לכל דבר שהולכים אחר הביצית, ומה שהיהודייה היתה אם פונדקאית לא עושה את הולד ליהודי. וכן להיפך אם בעלת הביצית היא יהודייה והאישה היולדת היא גויה הילד הוא יהודי.

כמו כן, הרב אברהם שרמן שליט"א העיד שדעת הגרי"ש אלישיב אף היא שהולד מתייחס אחר בעלת הביצית, וכך כתב במאסף התורני 'ישורון' (כ"א עמוד תקל"ה), ושם ביאר הגר"א שרמן בשם הגרי"ש, שטעמו בשיטתו זו הוא משום שיצירתו של האדם מתהווה מזרעו של האב ומן הביצית של האשה, ואילו הרחם שבו הוא מתפתח אינו קובע את הייחוס, אלא הוא ככלי חיצוני שבו התפתח העובר וממנו יצא.⁹

על פי דעות אלו, נקטו פוסקי זמננו שעובר הנולד מתרומת ביצית של גויה, כיון שמתייחס אחר בעלת הביצית, דינו כגוי, וצריך גיור, ואם היא בת, אסורה לכהן כדין גיורת, כמו שכתב הראשון לציון על פי דעת אביו זצ"ל.

כך גם נוהגים להכריע בבתי הדין הרבניים בשאלה זו, ולדוגמא אביא את החלטת בית הדין הרבני בבאר שבע (תיק 1031698/1) מתאריך י"ז באלול **התשע"ה בהרכב הדיינים האב"ד הרב אליעזר איגרא נכיום חבר בית הדין הגדול והרב אהרן דרשביץ והרב משה בצרי**, שהצריכו גיור לחומרא לוולד כזה. והוסיפו שלגבי נישואין לכהן תבוא הודעה בהמשך.¹⁰

כאמור, לדעתי, מצב זה של חוסר הכרעה חד משמעית הוא בעייתית מבחינה אתית וציבורית.

9. הרב שרמן כתב במאמר הנ"ל, שרמן הגרי"ש אף תמה על הדעות החולקות וסוברות שהולד מתייחס אחר היולדת. הכיצד יתכן לומר כן, וכי אם תיווצר האפשרות לתת ביצית מופרית זו במעי בהמה, היעלה על הדעת לומר שהעובר דינו כבהמה? ועל כן בהכרח שייחס העובר הוא אחרי בעלת הביצית. ואחרי מחילת כבוד תורתו ונשיקת עפרות רגליו אני שואל כתלמיד הדין בקרקע, שהרי מצינו כן בפירוש כמבואר בגמרא בקידושין (טז.), שוולד במעי שפחה חשוב כוולד במעי בהמה. וכי תימא שזה דווקא בשפחה שכבהמה דמיא משום עם הדומה לחמור, זה אינו, שהרי מבואר בשו"ת **מהר"ם שיק** (יו"ד סימן רמח), שדין זה נאמר גם בבא על הגויה, שהולד חשוב כבמעי בהמה, ואף שאין דינו כחמור לענין זה. ועל כרחק שהטעם בזה הוא שהימצאות העובר במעי אמו הגויה, זה עצמו סיבה להפכו לגוי, וכן היה הדין אילו היתה האפשרות ליתן עובר זה במעי בהמה, שלא היה מתייחס אחר אביו כלל, ולא גרע משפחה וגויה, כאמור.

10. כפי מה שנמסר לי מהנהלת בתי הדין, אין עדיין החלטה ברורה בנושא של היתר לכהן בעניין זה.

יא. חובת גרות בעובר שנולד מביצית של גויה

ואני הקטן, זעירא דמן חברי, ננס בין ענקים, סבור כי על פי מה שנתבאר לעיל, הגם שלדעת מרן הגר"ע יוסף ומרן הגר"ש אלישיב אכן ייחוסו של הוולד לענין ירושה ועריות וכדו' הוא אחרי בעלת הביצית. אך מכל מקום, לענין גירות, לא יצטרך גיור, כיון שהוא נמצא במעי יהודיה, וזה עצמו סיבה להפוך את ייחוסו מגוי ליהודי כאמור. ואמת הוא שדינו כקטן שנולד, מחמת שבפועל הוא נכנס לעם היהודי, אך אין זו גירות רגילה אלא הפיכת ייחוסו, כאמור.

לפיכך, לא מביאי להדיעות שהייחוס נקבע אחר האם היולדת, וודאי שהוולד לא יזדקק לגיור, אלא אפילו להדעות הסוברות שיחוסו של העובר הוא אחר בעלת הביצית, אין זה אלא בשאלות של ייחוס שאינו משתנה, וכגון ירושה ועריות, אבל ייחוס יהדות היכול להשתנות, נקבע אחר אמו מולידתו, ודינו של עובר זה כיהודי לכל דבריו.

על כן, כל אותם ילדים שנולדו בהפריית מבחנה מתרומת ביצית של גויה, לענ"ד ולאחר בקשת המחילה, סבורני כי אינם צריכים גיור אפילו לחומרא, וכיהודים גמורים הם חשובים. ולענין ייחוס, לסוברים שמתייחס לאם היולדת, אם כן ייאסר בקרוביו מאמו, וייחשב בנה לענין ירושה, אך לסוברים שמתייחס אחר בעלת הביצית, אף שיהודי גמור הוא מכל מקום, היות והפך מגוי ליהודי, ייחשב כקטן שנולד, משום שדין קטן שנולד נובע מעצם המעבר שלו מגוי ליהודי, שהוא חשוב כלידה.

ולענין איסור לכהן, נראה לחדש ולומר שאין אסורה לכהן, וטעם הדבר שאמנם איסור גיורת לכהן אינו רק מחשש שמא נבעלה, אלא גם גיורת פחותה מבת שלוש שנים ויום אחד אסורה לכהן, כמו שפסק השלחן ערוך (אה"ע סימן ו' ס"ח):

וכן הגיורת והמשוחררת, אפילו נתגיירה ונשתחררה פחותה מבת שלוש שנים, הואיל ואינה בת ישראל הרי זו זונה ואסורה לכהן.

וכתב הבית שמואל שם (ס"ק כ'), שאמנם דעת רש"י ביבמות (סא.) שאסורה לכהן משום שנבעלה לגוי, אך שיטת תוספות והרא"ש שם, וכן הרמב"ם בפרק י"ח מאיסורי ביאה, שאיסור גיורת לכהן הוא אפילו שלא נבעלה, ואף בפחותה מבת שלוש שנים, שביאתה אינה ביאה. וטעם האיסור לשיטתם הוא משום שבאה מן הגויים השטופים בזימה. ודעת הראב"ד שם וכן הרשב"א, שטעם איסור גיורת הוא מהפסוק ביחזקאל (מ"ד כ"ב) "ואלמנה וגרושה לא יקחו להם לנשים כי אם בתולת מזרע בית ישראל".

יתירה מזו, לא רק גירות שנתגיירה בקטנותה אסורה, אלא אף אם הורתה שלא בקדושה ולידתה בקדושה, שהרי השולחן ערוך פסק (אה"ע סי' ד' סכ"א):

גר שנשא גירות, וילדה בת, לא תנשא לכתחלה לכהן אפי' בת בתה עד כמה דורות, אף על פי שהורתה ולידתה בקדושה. ואם נשאת לכהן, לא תצא.

וכתבו החלקת מחוקק (ס"ק כ"ט) והבית שמואל (ס"ק מ"ב), שזה דווקא במי שהורתה ולידתה בקדושה, אבל אם הורתה שלא בקדושה ולידתה בקדושה, בתר הריון אזלינן ואסורה לכהונה.

לכאורה לפי האמור עד עתה, לפי השיטות שבהפריית מבחנה בתרומת ביצית הוולד מתייחס אחר בעלת הביצית, אם כן כשתורמת הביצית היא גויה, לכאורה דינו כגוי.

אך לפי מה שנתבאר לעיל יש לחלק ולומר, שאיסור גירות לכהן הוא מחמת שם גירות שיש עליה. וכיון שהוולד הנולד מהפריה זו אינו קרוי גר, אף שייחוסו לאם גויה, כיון שניתן במעי יהודיה הוא נעשה כיהודי, והפך מגוי ליהודי שלא על ידי תהליך גירות, וכיון שכך אין לאוסרה לכהן, כי רק מי שקרויה גירות אסורה לכהן, וזו אינה קרויה גירות.

יב. אופני הגרות והאיסור לכהן

ויש להביא כעין ראיה לדבר, שהרי דעת רש"י בקידושין (ס"ח: ד"ה לימא), שגוי הבא על בת ישראל הוולד כשר רק לאחר גירות, והקשו האחרונים על דבריו [ראה מהרש"א שם ועוד], שהרי בדף ע"ו (ד"ה ופרכין) נקט רש"י שהוולד כשר אף ללא גרות. והשער המלך (איסור"ב פט"ו ה"ג) נקט בדעת רש"י שאין צריך גירות כלל, וביאר שרש"י כתב שצריך גירות רק לפי ההוא אמינא של הגמרא שם¹¹.

אמנם דעת בעל הנתיבות המשפט (הובאה בשו"ת חמדת שלמה סימנים א-ג) שצריך גירות, כפשטות לשון רש"י בדף ס"ח, וכתב לתרץ את סתירת דברי רש"י, ולחלק בין נולד מן הגוי לנולד מן העבד שאין לו חייס. ואף על פי כן אסור במזורת כי אף על פי שהוא גר, אין דינו כגר גמור שאסור במזורת, והוא שונה בעיקר דינו מגר רגיל.

ובביאור העניין והחילוק הנ"ל כתב בעל הנתיבות המשפט, שהטעם שהנולד מגוי הבא על בת ישראל צריך גירות, הוא משום שיש יחוס לגוי

11. והביא ראיה לדבריו שאין צריך גירות מדברי הגמרא בבכורות דף מ"ז (ובשו"ע יו"ד סי' ש"ה ס"ח) שמבואר שם שחייב בפדיון, ואם היה צריך גירות, מדוע חייב בפדיון הרי בתורה נאמר לגבי פדיון 'בבניך', אלא ודאי שכשר לגמרי והרי הוא כישראל גמור.

בעודו בגירותו, ועל כן לאחר שנולד הוא מתייחס אל אביו הגוי ואל אמו היהודיה. ולפיכך צריך גירות, כדי להפקיע את ייחוסו מן הגוי, ולהביא לכך שיתייחס רק אל אמו היהודיה. ועתה התברר למפרע שהוא יהודי גמור, ואינו גר כלל, ולפיכך אסור בממזרות, ואף חייב בפדיון.

ובשו"ת חמדת שלמה שם חלק על דברי הנתיבות, והביא ראיה לדבריו משיטת הרי"ף והרמב"ם שפסקו שגוי הבא על בת ישראל, הבת מותרת לכהן. ואילו לשיטת הנתיבות היתה צריכה להיות אסורה לכהן, שהרי היא גיורת, ומכח ראיה זו דחה החמדת שלמה את שיטת הנתיבות.

אך הנתיבות לא סבר כן, ולדבריו הוולד צריך גיור, ומכל מקום דינו כישראל כאמור. ונראה ליישב את דעת הנתיבות מקושיית החמדת שלמה, שכיון שאיסור גירות לכהן אינו משום שנבעלה לגוי, אלא מפני היותה גיורת, וזה עצמו סיבה לאוסרה, כמו שנתבאר לעיל, אם כן יש לומר שזה דווקא בגירות גמורה, מה שאין כן זו שנולדה לאם יהודייה, ולכן דינה כיהודייה. לפיכך, אף על פי שצריכה גירות כדי להפקיע מייחוס אביה הגוי כמו שנתבאר בנתיבות האמור, אין זו חשובה גירות לאוסרה בכהן, היות ולא הייתה כאן גירות רגילה.

ודון מינה ואוקי באתרין, שכיון שנתבאר שעובר זה שנולד לאם יהודיה, אף על פי שייחוסו הוא לבעלת הביצית, ובשל כך כאשר הפך ליהודי [בעת שניתן במעי יהודיה], אין זה חשוב כשאר גירות האוסרת לכהן. ועל כן אם היא בת, מותרת לכהן, ואין זה דומה למי שהורתה שלא בקדושה שאסורה לכהן, משום שבאופן זה בעת ההריון היתה במעי אם גויה, ורק לאחר מכן, כאשר התגיירה האם, חלה הגירות גם עליה [אם מטעם עובר ירך אמו או מכל טעם אחר]. אבל בנידון דידן, לא הוצרכה לתהליך גירות, אלא הפכה ליהודיה משום שניתנה במעי אם יהודיה, כמו שהוכחנו לעיל.

ולכשתמצי לומר, עיקר דין זה שגוי הבא על בת ישראל הוולד כשר, הוא המקור לחידושינו האמור, שהרי זרעו של גוי דינו כגוי, ולגוי יש ייחוס אחריו [כי רק עבדים התמעטו מייחוס, ראה יבמות סה.], ואם כן מדוע לא יהיה הוולד גוי ויצטרך גירות. אך להאמור מבואר הדבר היטב, כי עצם היותו במעי אם יהודיה, זה עצמו סיבה להופכו ליהודי, וזה מה שחידשה התורה בדין גוי הבא על בת ישראל שהעובר דינו כיהודי, אך אמנם, במקרה זה הוולד גם מתייחס אחר אמו, משום שהיא גם בעלת הביצית וגם היולדת.

אכן, גם הסוברים שהוולד צריך גירות [וכמו שביאר הנתיבות, שזו נעשית בכדי להינתק מייחוס אביו הגוי], אינם מצריכים גירות גמורה האוסרת בכהן, כאמור.

תבנא לדינא, על פי האמור עד עתה, נראה לי בס"ד אני הקטן והצעיר
באלפי ישראל, שלכל הדעות אין להצריך גירות בעובר הנולד מתרומת
ביצית של גויה¹², ואף אין לאוסרה לכהן אם היא בת.
יהי רצון שלא תצא שגיאה מתחת ידי, ולא אשגה בהוראה.

12. כדמות ראייה לשיטתי זו לכאורה יש להביא מדברי התפארת למשה (יו"ד סימן רסח) שהביאו הפתחי תשובה (יו"ד שם סק"ו), שעל דין מעוברת שנתגיירה שבנה אין צריך טבילה, כתב, שזה דווקא אם נתגיירה היא, אבל אם לא נתגיירה אין הדין כן. ובגירסה שבדבריו דברי אמורים, כי הפתחי תשובה שם כתב, שמה שנכתב בתפארת למשה שאם לא נתגיירה לא מצריכים טבילה לבנה, הוא טעות סופר, ויש למחוק את תיבת 'לא' ולגרוס כך 'אבל לא נתגיירה, מצריכין טבילה לבנה'. והנה, לפי גירסתו זו, יש לתמוה ביותר, מה חידש התפארת למשה, הרי ברור הוא שאם לא נתגיירה, והיא גויה, בנה הנולד לה הוא גוי, וצריך טבילה כדין כל גוי הבא להתגייר. ועל כן בעניותי נראה לי לקיים הגירסא שלפנינו, ומדובר על מעוברת שהוולד נולד לה בהיותה יהודיה, ועל כך אמר התפארת למשה, שאם לא נתגיירה, היינו שאביו של העובר הוא גוי ואמו יהודיה, בזה לא מצריכים טבילה לבנה, ומהטעם שכתבנו, שעצם היותו במעי יהודיה, הוא סיבה להפכו ליהודי.